

Asia: VN/21297/2023

## **Lausuntopyyntö työryhmämietinnöstä koskien pakkokeinolain muutostarpeiden arviointia (1. vaihe)**

### **Lausunnonantajan lausunto**

#### **Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään**

Oikeusministeriön julkaisu 2025:55 koskee ajankohtaista kysymystä, sillä siinä on tarkasteltu vangitsemisen edellytyksiä ja salaisia pakkokeinoja. Korkeimman oikeuden ratkaisu 2024:20 on johtanut oikeuskäytännössä kehitykseen, joka on tehnyt vangitsemisen edellytysten soveltamisesta horjuvaa ja vaikeasti ennakoitavaa. Ratkaisu itsessään perustui äänestykseen (9-9) siten, että vähemmistöön jääneet tuomioistuimen jäsenet olivat perustuslain ja pakkokeinolain 2 luvun 5 §:n 1 momentin 1 kohdan välisen ristiriidan tulkinnasta enemmistön kanssa eri mieltä. Ratkaisu on johtanut siihen, että vakavistakaan rikoksista epäiltyjä ei ole pidetty vangittuna oikeudenkäyntiin saakka tai heitä on vapautettu tutkintavankeudesta pääkäsittelyn kuluessa tai pääkäsittelyn jälkeen ennen tuomion antamista.

Sekava oikeuskäytäntö on haitallista epäillyn kannalta, koska näin epäilty ei riittävällä tavalla kykene varautumaan pakkokeinon käyttämiseen omalla kohdallaan. Vangitsemisessa on kysymys kaikkein voimakkaimmin perusoikeuksiin puuttuvasta pakkokeinosta. Sekavuus vangitsemisen edellytysten tulkinnassa myös vaikeuttaa oikeudenkäyntejä rikosasioissa, jos vakavista rikoksista syytettyjä ei tavoiteta oikeudenkäyntiin taikka tuomioistuimen heille määräämää rangaistusta suorittamaan. Lainvalmistelussa on siten ollut hyvät perusteet puuttua ongelmalliseen tilanteeseen, joka on mahdollista ratkaista lainsäädäntöä tältä osin muuttamalla.

Korkeimman oikeuden enemmistön tulkintaa ihmisoikeustuomioistuimen vangitsemisen edellytyksiä koskevasta oikeuskäytännöstä voidaan perustellusti kritisoida. Voidaan olla myös eri mieltä pakkokeinolain säännösten ristiriitaisuudesta perustuslain kanssa, kuten on havaittu myös oikeuskirjallisuudessa (Dahlberg, Maija: KKO 2024:20 – Jaa/Ei/Tyhjä/Poissa? Korkeimman oikeuden täysistuntoratkaisu vangitsemisen laillisten edellytysten ja ihmisoikeusvelvoitteiden yhteensopivuudesta, Lakimies 3-4/2024 s. 526-536). Oletettavaa ei kuitenkaan ole, että korkein oikeus muuttaisi täysistunnossa antamaansa ratkaisuun sisältyvää tulkintaa, jolloin edellä mainittuihin ongelmiin on löydettävä lainsäädäntöön perustuva ratkaisu.

Julkaisussa OM 2025:55 on sinänsä hahmoteltu oikein, miten lainsäädännössä voidaan ratkaista kysymys vakaviin rikosepäilyihin perustuvasta vangitsemisesta (s. 23-). Vakavissa rikosepäilyissä todennäköinen epäily jo itsessään puoltaa vangitsemista, mutta lisäksi voidaan edellyttää jotakin lisäperustetta, jotta vangitsemista voidaan pitää kokonaisuudessaan perusteltuna. Vakavassa rikosasiassa voidaan ajatella jo epäilyn itsessään ja mahdollisesti tulossa olevan rangaistuksen ankaruuden antavan aiheen epäillä oikeudenkäynnin ja rangaistuksen täytäntöönpanon karttamista. Myös tämä seikka on havaittu julkaisussa (s. 24).

Toinen, vangitsemisen perusteltavuutta arvioitaessa huomioon otettava seikka on rikosasian käsittelyvaihe, vaikka sille ei ole kansallisessa lainsäädännössä annettu lähtökohtaisesti mitään merkitystä. Jos vangitsemista harkitaan hyvin lähellä oikeudenkäyntiä, esimerkiksi syytteen nostamisen jälkeen, tai pääkäsittelyn päätteeksi, mutta ennen tuomion antamista, syyttömyysolettamalle voidaan antaa huomattavasti aiempaa vähemmän merkitystä. Ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan taustalla on ajatus siitä, että vapaudenriistosta pitää päättää tuomioistuimessa artiklan 1 a-c kohdissa tarkoitetuissa tilanteissa. Sen sijaan artiklan rationa ei ole rajoittaa kategorisesti tuomioistuimen harkintavaltaa vangitsemiskäsittelyssä. Kun vangitsemisen yleinen edellytys koskee rikosepäilyn todennäköisyyttä, kriteeri näyttäytyy varsin eri tavalla esitutinnan alkuvaiheessa, kun taas syytteen nostamisen tai näytön vastaanottamisen jälkeen, jolloin tuomioistuimella on tiedossaan faktat, joihin rangaistusvaatimus perustuu.

Suomessa vangitsemisen erityiset edellytykset ovat olleet karttamis-, sotkemis- ja jatkamisvaara, joista sotkemisvaara useimmiten liittyy perusteena esitutinnan alkuvaiheisiin. Vakavissa rikostapauksissa karttamisvaara sen sijaan on keskeinen vangitsemisperuste, joskin sen kohdalla vaikeudet liittyvät siihen, kuinka konkreettista selvitystä karttamisvaarasta edellytetään. Kuten todettua, vakavien rikosten kohdalla karttamispyrkimystä voidaan yleisellä tasolla päätellä jo rikosepäilyn vakavuuden perusteella. Ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä on sinänsä hyväksytty myös muita vangitsemisen erityisiä edellytyksiä. Tässä yhteydessä on syytä todeta, että ihmisoikeustuomioistuin ei arvioi eikä voi arvioida kansallisen lainsäädännön sopimuksenmukaisuutta abstraktilla tasolla vaan ainoastaan konkreettisessa yksittäistapauksessa, joka saatetaan sen arvioitavaksi valitusmenettelyssä.

Julkaisussa on eritelty mahdollisia vaihtoehtoja vangitsemisen erityisiksi edellytyksiksi (s. 24), joita ovat yleisen järjestyksen vaarantuminen, rikoksesta epäillyn suojeleminen, rikoksesta epäillyn kuuluminen järjestäytyneeseen rikollisryhmään, tarve hankkia todisteita eri lähteistä ja rikosasian erityinen laajuus ja monimutkaisuus.

Julkaisussa on sinänsä todettu paikkaansa pitävästi, että muutostarpeita ei liity pakkokeinolain 2 luvun 12 §:ään, joka koskee tuomitun määräämistä vankeusrangaistusta suorittamaan. Tässä tilanteessa ei ole kysymys rikosepäilyyn perustuvasta vangitsemisesta. Tuomioon sisältyvä määräys perustuu tuomioistuimen antamaan rangaistusseuraamukseen.

Julkaisussa on esitetty pakkokeinolakia täydennettäväksi uudella vangitsemisperusteella, joka liittyisi yleisen järjestyksen ja turvallisuuden takaamiseen. Peruste rajattaisiin vain niin sanottuihin ylitörkeisiin rikoksiin, joista aikaisemmin vangittiin ilman lisäperusteita. Vangitsemisessa arvioitaisiin rikoksesta epäiltyyn liittyviä seikkoja, kuten käyttäytymistä, rikosta seurannutta mielentilaa, yhteyksiä rikollisjoukkoon sekä rikokseen, kuten sen uhrin puolustuskyvyttömyyteen liittyviä syitä. Käytännössä keskeisiä arviointikriteereitä voisivat olla rikoksesta epäillyn aikaisempi toiminta, josta saattaa ilmetä taipumusta tietynlaiseen rikollisuuteen, tai epäillyn rikoksen erityinen törkeys tai uhrin asema, joka saattaisi puoltaa vangitsemista esimerkiksi silloin, kun on epäiltävissä samaan asianomistajaan kohdistuvia uusia tekoja. Peruste olisi jossakin määrin päällekkäinen ainakin jatkamisvaaran kanssa, mutta ehkä mahdollistaisi kokonaisvaltaisemman arvioinnin kuin jatkamisvaara, joka keskittyy pelkästään uusien rikosten tekemisen todennäköisyyteen.

Vangitsemisen edellytyksiä koskeva esitys on sinällään perusteltu. Jatkovalmistelussa voisi arvioida ratkaisua, jossa yleisen järjestyksen ja turvallisuuden vaarantumista ei kytkettäisi vangitsemisen erityiseksi edellytykseksi yksinomaan ylitörkeissä rikoksissa, vaan se olisi harkittavana myös muissa tapauksissa. Tarvetta tähän voidaan perustella esimerkiksi sillä, että törkeistä huumausainerikoksista tuomitaan säännönmukaisesti pitkiä vankeusrangaistuksia ja jatkamisvaara on usein ilmeinen. Rangaistusasteikon vuoksi yleisen järjestyksen ja turvallisuuden vaarantuminen eivät tulisi arvioitaviksi. Huumausainerikoksissa vangitsemista pakkokeinona käytetään yleisesti. Vangitsemiselle on usein tarve jo siitä syystä, että huumausainerikokset ovat ammattimaista rikollisuutta, johon liittyy merkittävän taloudellisen hyödyn tavoittelua.

Jatkovalmistelussa voisi ottaa harkittavaksi vielä sen, voidaanko vangitsemisen edellytyksiä arvioida eri perustein syytteen nostamisen jälkeen, jolloin todennäköiset syyt on vahvistettu syyteharkinnan lopputuloksen perusteella. Tällöin vangitsemiselle on varsin vahvat yleiset edellytykset, joiden vuoksi erityisten edellytysten painottaminen on lähtökohtaisesti tarpeetonta. Vaatimus erityisistä edellytyksistä voi johtaa siihen, että niitä koskevat väitteet ovat tosiasiaissa keinotekoisia ja niitä esitetään ainoastaan lainsäädännön muotovaatimuksen täyttämiseksi.

Nykyisestä oikeustilasta poiketen julkaisussa on esitetty, että vangitseminen ilman todennäköisiä syitä vaatisi aina vangitsemisen erityisiä edellytyksiä eikä olisi mahdollista ylitörkeän rikoksen kohdalla, vaikka uhka yleisen järjestyksen ja turvallisuuden vaarantumisesta täyttyisi. Julkaisussa ei kuitenkaan ole perusteltu tarkemmin tätä lainsäädännöllistä ratkaisua (s. 145). Johdonmukaisempaa olisi mahdollistaa vangitseminen ilman todennäköisiä syitä myös ylitörkeistä rikoksista, kun on uhka yleisen järjestyksen ja turvallisuuden vaarantumisesta.

Käräjäoikeus pitää myönteisenä, että vangitsemisen konkreettisia harkintakriteereitä on tarkasteltu yksityiskohtaisemmin säännöskohtaisissa perusteluissa. Esityksessä on tältä osin tuotu hyvin esille, että rikosepäilyn vakavuudella on arvioinnissa keskeinen sija, vaikka se ei kategorisesti voikaan ratkaista vangitsemisasiaa (s. 140-141).

Julkaisussa on myös salaisia pakkokeinoja koskevia esityksiä lainsäädännön muuttamiseksi. Uusina pakkokeinoina ehdotetaan salaista paikkaan kohdistuvaa kotietsintää ja osallistuvaa tietolähdettä. Lisäksi ehdotukseen sisältyy ylimääräisen tiedon käytön perusterikoslistauksen laajentaminen koskemaan ampuma-aserikoksia.

Salainen kotietsintä olisi kokonaan uutta lainsäädäntöä ja koskisi kohdehenkilöltä salassa tehtävää etsintää. Salaisesta kotietsinnästä päättäisi tuomioistuin tai kiiretilanteessa salaiseen tiedonhankintaan koulutettu pidättämiseen oikeutettu virkamies. Oikeusturvan varmistamiseksi menettelyssä tuomioistuimessa olisi mukana julkinen asiamies.

Osallistuva tietolähde olisi niin ikään uusi tutkintakeino. Osallistuvan tietolähteen käyttämisestä päättäisi Keskusrikospoliisin päällikkö tai tietolähdetoimintaan määrätty salaiseen tiedonhankintaan erityisesti koulutettu pidättämiseen oikeutettu virkamies.

Osallistuvaa tietolähdetoimintaa koskevassa esityksessä voidaan pitää ongelmallisena vaihtoehtoa, että pakkokeinon käytöstä päättäisi tutkinnanjohtaja. Pakkokeinoja voitaneen verrata peitetoimintaan tai valeostoon, joista voi päättää yksinomaan Keskusrikospoliisin päällikkö. Tämä menettely on suositeltavampi pakkokeinon käytön kontrolloimiseksi, jolloin olisi perusteltua määritellä toimivallasta vastaavasti osallistuvan tietolähdetoiminnan osalta. Vaihtoehtoisesti voisi harkita, että toimivalta päättää olisi poliisilaitoksen päälliköllä tai apulaispäälliköllä. Salaisten pakkokeinojen käytön asianmukaisuuden valvomiseksi olisi tärkeää, että päätösvaltaa pakkokeinon käytöstä käyttää joku muu kuin rikostutkinnasta vastaava poliisivirkamies. Poliisin sisäiselle valvonnalle on vaihtoehtona se, että lupa pakkokeinon käyttämiseen haetaan tuomioistuimelta.

Käräjäoikeudella ei ole julkaisussa tehdyistä esityksistä muilta osin lausuttavaa.

Lausunnon ovat valmistelleet käräjätuomarit Antti Tapanila ja Pauliina Potila.

Jaakkola Riku  
Pirkanmaan käräjäoikeus